

В. Є. Виногоровакандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри психології та педагогіки
Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

ОСВІТА ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкриваються основні чинники розвитку творчих здібностей особистості. Зазначається потреба сучасного суспільства у всебічній творчій активності людини. Зростає необхідність формування діяльної, духовно багатой особистості, яка здатна творчо розв'язувати безліч різноманітних нагальних проблем, конструктивно працювати в динамічних умовах життя.

Значно зростає актуальність розвитку здібностей дитини у освітньому процесі. Визначається вплив ставлення вчителів до дитини як до суб'єкта. Аналізуються умови, які можуть стати дієвими щодо формування творчої особистості. Розглядаються питання створення розвивального середовища в освітніх закладах задля сприяння розвитку задатків дитини. Підкреслюється важливість впливу творчого підходу вчителя у навчальному процесі на розвиток особистості. Розглядаються питання формування творчих здібностей дитини залежно від віку. Привертається увага до факторів, які впливають на розвиток творчих здібностей у сімейному середовищі. Проаналізовані найбільш значущі фактори, які впливають на розвиток творчих здібностей, а також бар'єри розвитку творчості та творчих здібностей.

У статті проаналізовані основні фактори, що впливають на розвиток здібностей особистості під час навчання. Досліджуються фактори, що впливають на формування творчого підходу в умовах індивідуального підходу. Приділяється увага суб'єктно-ціннісному підходу у розвитку творчих здібностей особистості. Зазначені психолого-педагогічні принципи реалізації концепції розвитку творчих здібностей, розглянуті умови організації розвиваючого середовища, створення сприятливих умов для розвитку творчості у науковій діяльності. А також приділено увагу психологічним аспектам активізації та оптимізації творчого процесу як в шкільній, так і позашкільній освіті.

У підсумку зазначено, що розвивальне освітнє середовище є важливим аспектом, в умовах якого відбувається розвиток творчих здібностей дитини. Розвиток наукової творчості у особистості включає свободу у побудові освітньої траєкторії, індивідуального підходу до формування особистості та інші системи, які безпосередньо впливають на людину.

Ключові слова: особистість, творчість, талант, розвиток, творчі здібності, освітнє середовище, формування особистості.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток світової науки та науково-технічного прогресу призвели до змін у сприйнятті інформації та засвоєння знань. Потребують переосмислення шляхи та перспективи подальшого розвитку особистості в умовах формування нових концепцій розвитку суспільства, пошук яких ведеться вченими різних країн. Вплив освітньої системи на становлення та розвиток особистості є беззаперечним. У наш час досить багато уваги приділяється реформі середньої та вищої освіти. На перший план виходять проблеми не лише набуття дітьми певної кількості знань, а формування самостійної особистості, здатної проявити свій творчий потенціал. Розвиток творчих здібностей в освітньому процесі залежить від внутрішніх та зовнішніх факторів. До внутрішніх належать психофізіологічні та соціальні надбання, інтелектуальний, практичний та емоційний досвід дитини, а до зовнішніх науковці відносять наявність відповідної системи, навчальних програм, педагога-творця і розвивального середовища. Однак ще й сьогодні існує

проблема насадження знань, а не розвитку особистості та її здібностей. Діти досить швидко вчаться знаходити інформацію. Проте не формується навичка застосування знань. Отже, постає проблема в пошуку освітньої системи, за якої дитина змогла б розвинути власний творчий потенціал та навчитися його реалізувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останні роки можемо спостерігати підвищену увагу вітчизняних науковців до проблеми розвитку творчих здібностей особистості. Не дивлячись на те, що це питання висвітлювалось у всі часи наукового розвитку психологічної та педагогічної науки, сьогодні у зв'язку із масовою комп'ютеризацією та «гаджетизацією» дітей, це питання постало у новий парадигмі. Свого часу проблемі розвитку творчих здібностей присвячувались роботи таких науковців, як В.І. Андреев, Г.О. Балл, Д.Б. Богоявленська, М.С. Лейтес, О.М. Лук, Я.О. Пономарьов, Г.С. Костюк, М.О. Холодна, О.І. Кульчицька та інші. Вони більшу увагу приділяли виявленню й підтримці загальної обдарованості дітей та

творчих здібностей у багатьох видах діяльності. Аналіз наукових праць, присвячених питанню психології особистості та її творчого розвитку розглядають В.І. Андреев, Д.Б. Богоявленська, О.М. Лук, А.М. Маслоу, В.О. Моляко, Я.О. Пономарьов та інші. Сьогодні питаннями розвитку творчих здібностей дошкільників займаються такі науковці, психологи та педагоги, як І.М. Біла, Н.Д. Будій, О.В. Грушко, І.І. Карабаєва, І.І. Осадченко, О.Я. Савченко, М.М. Шуть та інші. Щодо присвячення наукових праць молодшим школярам та підліткам, то можемо зазначити, що ці вікові категорії у розрізі формування творчих здібностей розглядають такі науковці, як Д.К. Корольов, М.О. Мельник, О.Л. Музика, О.С. Нечаєва, М.А. Сніжна, М.М. Янковчук та інші.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення психолого-педагогічних умов, що сприяють розвитку творчих здібностей особистості в освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо розвиток здібностей дітей в освітньому середовищі. П. Торренс виділив такі умови, які можуть сприяти формуванню та розвитку творчості у дітей: орієнтація дитини на творчі рішення; зняття перешкод щодо ініціативи дитини; заохочення творчості вдома і в дошкільному закладі; можливості діяти з думками і предметами; виховання у дитини знання цінності творчих рис своєї особистості; уваги до всіх властивостей навколишнього середовища.

К. Роджерс виділяв внутрішні і зовнішні умови, що сприяють розвитку творчого потенціалу особистості. До внутрішніх умов він відносив відкритість дитини досвіду; внутрішню оцінку своєї творчості («чи задоволений я собою, а чи будуть задоволені мною») та можливість грати з образами і поняттями. Однак для того, щоб з'явилися внутрішні умови, необхідно створити зовнішні умови. До зовнішніх умов відносять: забезпечення психологічної безпеки (повага до дитини як до особистості, відсутність зовнішніх оцінок) та психологічної свободи (свобода у вираженні своїх почуттів і вчинків).

Потрібно зазначити, що розвиток творчих здібностей є невіддільним від розвитку інших рис особистості. До них науковці відносять: сміливість, незалежність суджень, схильність до заперечення звичного, оригінальність, розумову відкритість, чутливість до нового та незвичного, високу толерантність до невизначених ситуацій, ініціативність, інтенсивну пошукову мотивацію, схильність до самоактуалізації. Тому, на думку В. Чорноус, творчі здібності можна ототожнити з постійною і впевненою готовністю особистості до самостійної пошукової діяльності, до прийняття самостійних рішень у невизначених чи складних ситуаціях, а також як позитивну пізнавальну активність [15, с. 83].

Отже, науковці визначають, що обдарованість є наслідком поєднання трьох основних якостей: інтелектуальних здібностей, творчого підходу та наполегливості. Однак це визначення стосується здебільшого підліткового та старшого віку. Використовувати його стосовно дошкільників недоцільно у зв'язку з тим, що багато якостей особистості у дитини ще тільки в стадії формування.

Потрібно зазначити, що провідною діяльністю дитини є гра. Тому саме в грі дитина може проявляти творчість. Отже під час застосування ігрової діяльності можуть формуватися творчі здібності та паралельно розвиваються загальні [11, с. 196]. Однак, якщо з дитиною посилено гратися у різноманітні розвиваючі ігри, може виявитися, що дитина не спроможна провадити самостійну вольову діяльність. Тому правильним, на думку Г.В. Апостолової, є виховання та навчання, що відповідають віковим особливостям дитини, спираються на розуміння та повагу до її індивідуальності, свободи пошукової діяльності та мислення [2, с. 12–13].

Відомо, що загальний розвиток і творчі здібності розвиваються взаємопов'язано. Якщо у дитячому садочку здебільшого увага приділяється грі, де дитина може розвивати творчі здібності, то коли вона приходить до початкової школи, акцент переноситься на отримання знань та вироблення вмінь та навичок. Тобто навчальний процес має здебільшого репродуктивний характер. Про розвиток творчих здібностей часто-густо не йдеться [17, с. 4]. Як наслідок, школярі не зацікавлені у розв'язанні творчих завдань – складанні віршів, творів, казок, художньо зображувальній діяльності [16, с. 4].

На нашу думку, дуже важливо, щоб у школі у дитини сформувалось переконання, що творчість є цінним і найвищим даром людині, який саме і робить людину людиною. Однак, на жаль, здебільшого початкова школа перетворюється на школу умінь, де провідною є оволодіння читанням, писанням, лічбою. Безсумнівно, вчителю необхідна спеціальна методична підготовка, яка дасть можливість здійснювати процес розвитку творчих здібностей молодших школярів на достатньому рівні [18].

І.І. Осадченко пропонує власну систему дидактичних методів і прийомів, які спрямовані на стимулювання творчої активності молодших учнів. На її думку, вчитель має виявляти творчий потенціал, який закладений природою в кожній дитині, тому вся методика навчання повинна базуватися на розкритті та розвитку цього творчого потенціалу [7].

В.О. Моляко зазначає, що потенційно творчими є всі діти. Його концепція творчого потенціалу розуміється як ресурс творчих можливостей людини. Тому творчі здібності можна розвивати

у всіх, застосовуючи універсальні схеми не тільки для розробки системи навчання творчо обдарованих. Такі універсальні схеми є моделями розвитку, в яких творчі здібності аналізуються без відриву від творчого потенціалу [6, с. 2–9].

Отже, розвитком творчих здібностей особистості потрібно керувати. В.А. Сластьонін пропонує вчителю застосовувати низку дидактико-методичних засобів, що допомагають моделювати навчально-виховний процес. Існують такі активні методи стимулювання творчості: метод евристичної загадки, метод комбінованих запитань, метод фокальних об'єктів, метод ліквідації безвихідних ситуацій, метод «Техніка сили розуму» тощо [12].

У державному стандарті початкової загальної освіти зазначено про те, що ефективність роботи вчителя значно підвищується за дотримання таких психолого-педагогічних умов: створення емоційної, доброзичливої атмосфери у процесі виконання творчих завдань; здійснення опори на інтереси учнів, потреби, потенційні можливості тощо під час організації діяльності учнів із розв'язання творчих завдань; пробудження в кожного школяра дослідницької активності, поглиблення інтересу до творчої діяльності, що далі спонукає до успішних дій та досягнення поставленої мети [4].

В.А. Сластьонін та Л.С. Подимова пропонують застосовувати принципи організації навчання на основі використання інноваційних технологій. Тобто з метою розвитку творчого потенціалу молодшого школяра використовують такі принципи: саморозвитку; зв'язку теорії з практикою життя; оптимального поєднання індивідуальної та колективної форм навчально-творчої діяльності; інформативності; віри в сили і можливості дитини [12].

Творчі, пізнавальні, інтелектуальні здібності, як і інші здібності людини, вимагають постійного тренування. Завдання вчителя – збудити здібності своїх учнів, виховувати в них сміливість думки і впевненість у тому, що вони розв'яжуть кожну задачу, у тому числі і творчого характеру [9].

Ще одним серед сприятливих вікових періодів з розвитку творчих здібностей є підлітковий вік. Цей період характеризується суттєвими змінами у психіці дітей. При цьому змінюються сформовані раніше життєві поняття, а також завдяки розвитку нового рівня мислення змінюються інші психічні процеси. Це пов'язано з тим, що в новому середовищі молодші підлітки отримують нові враження, стають більш самостійними, у них з'являється ситуація вільного вибору дій та вчинків, форм творчої діяльності, змінюється звичний спосіб життя і діяльності, що надалі сприяє саморозвитку особистості. Значні перетворення відбуваються також і в розвитку самосвідомості учнів, це час активного становлення особистості. Це зумовлено підлітковими змінами та проявами рис особистості, а саме: проявами ризикованості,

незалежністю, активністю, часто невдоволеністю собою, бажанням виділитися, підвищеною цікавістю, ініціативністю, мотивацією досягнення, самостійністю тощо.

Навчання у середній школі має сприяти розвитку творчого мислення, у дітей більш активно розвиваються пізнавальна й інтелектуальна сфери. Однак інколи система освіти не сприяє розвитку творчих здібностей дітей, а навпаки може заблокувати їх. Діти з розвиненими творчими здібностями швидко проходять початковий етап інтелектуального розвитку і можуть виявляти опір усім видам нетворчих робіт, що дуже часто негативно оцінюється самими вчителями.

На думку А.О. Татьянчикова, особливого значення на перехідному етапі від початкової до середньої школи набуває проблема психологічної діагностики творчих здібностей дитини, а також визначення впливу різних соціально-психологічних факторів на розвиток її креативності. Саме в цей віковий період зростають показники креативності, такі як швидкість, гнучкість, оригінальність, винахідливість мислення. Однак це можливо лише за умови сприятливих соціально-психологічних факторів.

Отже, зростання розумових та фізичних можливостей, яке спостерігається у підлітковому віці, значно змінює характер активності учнів. За дослідженнями А.О. Татьянчикова, підлітків починають приваблювати заняття, які потребують від них певної завзятості та самостійності, що досить часто проявляється в інтересі до розумових ігор і вправ. Формування творчого мислення певним чином залежить від методів навчання. Особливого значення набувають методи проблемного та розвиваючого навчання, рольові та ділові ігри, а також стилі педагогічного спілкування, перехід від суб'єкт – об'єктного до суб'єкт – суб'єктного стилю спілкування. Це сприяє підвищенню самостійності учнів. Необхідно зазначити, що особливу увагу слід приділяти створенню позитивного емоційного фону у дітей. Усвідомлення учнями власних успіхів сприяє розкриттю їх можливостей, творчих здібностей, підвищенню самооцінки та впевненості в собі.

Якщо розглядати юнацький вік, то для розвитку творчої уяви перед студентом бажано ставити задачі, для вирішення яких він має відшукати власні засоби [13, с. 332]. Розвиток творчих здібностей неможливий в тому разі, коли відсутня диференціація навчання залежно від здібностей особистості. А.В. Антонов вважає, що під час підготовки майбутніх фахівців треба враховувати, що творчі здібності студента – це синтез властивостей і особливостей особистості, які характеризують ступінь її відповідності вимогам певного виду учбово-творчої діяльності і зумовлюють рівень її результативності [1]. Безсумнівно, творчості

можна навчити. Однак вчити творчості, на думку А. Маслоу, потрібно в тому сенсі, щоб навчені не боялися змін, були готові прийняти нове і навіть більше – вітати його [14, с. 108–112].

У освітньому середовищі творчі здібності студентів визначаються як:

- набуття знань, умінь, навичок, необхідних для самостійного творчого рішення поставлених задач, що виступають на перший план за своєю значущістю згідно з сучасними вимогами;

- потреба та уміння напрацьовувати нові знання та уміння для вдосконалення професійно-творчої діяльності;

- прагнення до самореалізації, до втілення у виробничій практиці своїх намірів та способу життя [8].

Основними напрямками, які сприяють активізації творчої діяльності у освітньому середовищі, є: залучення студентів до цінностей творчості; створення умов для розвитку молодшої людини як суб'єкта творчості; допомога студентам у розвитку творчого потенціалу, здібностей, самореалізації у вищому навчальному закладі, майбутній професії.

Необхідно відмітити, що в процесі розвитку творчої особистості більша роль належить викладачу, який здатен направити студентів на шлях пошуків, викликати у них пристрасть до пошуку. Він допомагає майбутнім спеціалістам увійти в атмосферу творчості, в коло ідей, робота над якими розкриває широкі можливості для самостійного пошуку. Проте проблема навчання творчості, підготовки до професійної творчої діяльності незвична – як навчити тому, чого сам не знаєш, тобто нового, творчого. Звідси виникла ідея «вільного» виховання, «спонтанного» розвитку творчості. Отже, безпосередньо навчити творчості в звичайному розумінні слова «навчання» неможливо. Для того щоб описати процеси формування здібностей до творчості, використовується поняття тренінгового впливу.

Системи творчого тренінгу зазвичай містять у собі комбінації багатьох методів, проте вони орієнтовані не на конкретний результат, а на поштовх до творчості. На заняттях, присвячених розвитку творчості, необхідно, перш за все, створити вільну ігрову атмосферу, спрямовану на забезпечення комфортності спілкування, впевненості в своїх силах, творчих потенціалів своїх і членів групи.

Потрібно відзначити, що розвиток творчих здібностей потребує довготривалого впливу і повинен бути предметом уваги викладачів з перших днів навчання студентів. На наш погляд, вихованню потягу до творчості потрібно приділяти увагу на всіх етапах навчання.

Висновки і пропозиції. Отже, необхідно враховувати фактори, які впливають на розвиток творчих здібностей дитини. До них належать умови, у яких виховується дитина, середовище, що її оточує, та

характер її навчальної діяльності. Також освітній процес необхідно наповнити такою творчою діяльністю, яка б сприяла повному задоволенню й розвитку пізнавальних можливостей дітей.

Вагоме значення у процесі розвитку творчих здібностей дитини має реалізація нею своєї індивідуальності. Беззаперечний вплив на розкриття творчих можливостей школяра має вчитель та його ставлення до потенцій дитини. Усвідомлення дитиною свого внутрішнього потенціалу, розуміння ним своїх здібностей, є важливим кроком до розкриття та розвитку творчих здібностей. Саме освітня система має бути одним з головних факторів, який забезпечує розвиток особистості учня та його творчого потенціалу.

Література:

1. Антонов А.В. Психология изобретательного творчества. Київ : Вища школа, 1978. 175 с.
2. Апостолова Г.В. Робота з обдарованими дітьми. *Обдарована дитина*. 2006. № 1. с. 12–18.
3. Біла І.М. Становлення творчості дошкільників у конструванні. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України*. Київ : «Срібна хвиля», 2013. Т. XII. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 9. С. 10–18.
4. Державний стандарт початкової загальної освіти. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/.
5. Міщенко Н.І. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів засобами інноваційних технологій. *Таверійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). с. 138–144.
6. Моляко В.О. Творчий потенціал людини як психологічна проблема. *Обдарована дитина*. 2005. № 4. С. 2–9.
7. Осадченко І.І. Стимулювання творчої активності молодших школярів засобами поетичного слова : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09 / Волинський державний університет імені Л. Українки. Луцьк, 2005. 19 с.
8. Ордіна Л. Активізація творчої діяльності особистості як чинник формування культури творчого середовища ВНЗ. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. Випуск 9. С. 166–172.
9. Пехота О.М. Освітні технології: навчально-методичний посібник / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська та ін. Київ : А.С.К., 2003. 255 с.
10. Савенков А.И. Детская одаренность: развитие средствами искусства. Москва : Педагогическое общество России, 1999. 220 с.
11. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
12. Слостенин В.А. Педагогика: инновационная деятельность / В.А. Слостенин, Л.С. Подымова. Москва : ИИП. Изд-во «Магистр», 1997. 224 с.

13. Уява і творчість. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова. Київ: «Либідь». 2001. С. 315–332.
  14. Формирование мотивации учения / А.К. Маркова, Г.А. Матис., А.Б. Орлов. Москва: Просвещение, 1990. С. 245.
  15. Черноус В. Творчі здібності особистості: визначення, сутність, структура. Проблеми підготовки сучасного вчителя. № 5 (Ч. 1), 2012.
  16. Шубинский В.С. Педагогика творчества учащихся. Москва: Знание, 1988. 80 с.
  17. Шумакова Н.Б., Щепланова Е.И., Щербо Н.П. Исследование творческой активности одаренности с использованием тестов Торренса у младших школьников. *Вопросы психологии*. №1. Москва, 1981. С. 27–32.
  18. Шуть М.М. Формування творчих умінь молодших школярів засобами музичних ігор у навчальному процесі: автореферат дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / М.М. Шуть. Харків, 2010. 238 с.
-

Vynohradova V. Education as a factor for the development of a personality's creative abilities

The article reveals the main factors in the development of a person's creative abilities. The necessity of modern society in the comprehensive creative activity of a person has been noted. There is a growing need for an active, spiritually rich person who can creatively solve many different pressing problems and work constructively in dynamic living conditions.

The relevance of a child's abilities development increases significantly in the educational process. The influence of the teachers' attitude to a child as a subject has been determined. The conditions that can become effective in the formation of a creative personality have been analysed. The questions of creating a developmental environment in educational institutions to promote the development of a child's makings have been considered. The importance of the influence of a teacher's creative approach in the educational process on a personality's development has been emphasized. The questions of a child's creative abilities formation depending on the age have been considered. Attention is drawn to the factors that influence creative abilities development in a family environment. The most significant factors affecting the development of creative abilities, as well as barriers to the development of creativity and creative abilities, have been analysed.

The main factors affecting the development of a personality's abilities during training have been analysed in the article. The factors affecting the formation of a creative approach in the conditions of individual approach have been investigated. Attention is paid to the subject-value approach in the development of a person's creative abilities. The indicated psychological and pedagogical principles for the implementation of the concept of creative abilities development, the conditions for organizing a developing environment, the creation of favourable conditions for creativity development in the scientific activity have been considered. Also, attention is paid to the psychological aspects of the creative process activation and optimization in both school and extracurricular education.

As a conclusion, it has been noted that a developing educational environment is an important aspect in which the development of a child's creative abilities takes place. The development of scientific creativity in a personality includes freedom in building an educational trajectory, an individual approach to a personality's formation, and other systems that directly affect a person.

Key words: *personality, creativity, talent, development, creative abilities, educational environment, personality formation.*